

## **РОЗДІЛ 1 – ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА: ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ**

УДК 373.3/5(001.36:2000)

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2018-1-29-01>

### **ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В ЗМІСТІ ОСВІТИ СТАРШОКЛАСНИКІВ (2000-ні РОКИ)**

Загородня А. А., к. пед. н., доцент

*Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогіки,  
вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ, Україна*

z\_alla@i.ua

У статті проаналізовано процеси диференціації змісту освіти старшокласників у період з 2000-х років ХХ століття й по сьогоднішній день. Подано аналіз понять «диференційована освіта», «диференціація змісту освіти». Розкрито мету та основні завдання диференціації змісту освіти учнівської молоді. Проранжовано види диференціації змісту освіти за рівнем організації. Наведено перелік нормативних документів, що регламентують реформи освіти в Україні.

*Ключові слова: військові керівники, професійна витривалість, історичний підхід, офіцери органів військового управління.*

### **REFLECTION OF DIFFERENTIAL PROCESSES IN THE CONTENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS' EDUCATION (2000's)**

Zagorodnya A. A., PhD in Pedagogy, Associate Professor

*National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Institute of Pedagogy,  
Sich Strikers str., 52-D, Kyiv, Ukraine*

z\_alla@i.ua

In this study the process of educational content differentiation for senior pupils from the start of the XXI century up to the present days is analyzed. The analysis of «differentiated education», «differentiation of the content of education» concepts has been revealed. The author's definition of «differentiation of the content of education» is given. The purposes and main tasks of educational content differentiation for senior pupils are disclosed. Different types of educational content differentiation have been structuralized according to the organizational levels (regional, internal, parallel, interclass) are represented. The specifics of introduction process connected with educational content differentiation has been characterized. The main emphasis is put on the concept of the high school profile education which contributes much to the development of the state system of education. The list of normative documents which regulate the educational reforms in Ukraine is presented. The certain attention is paid to the political system's peculiarities which produce a significant impact on educational reforms in Ukraine. MES document «The Draft Typical Curriculum for Grades 10-11», which is due to enter into force in the 2018-2019 academic year is analyzed. The forms of implementation pre-profile training for senior pupils are outlined. The essential characteristics of pre-profile study in 8-11 grades of high school are determined. The conditions to add efficiency to implementation of the pre-profile study in 8-11 grades of high school have been disclosed.

*Key words: educational content differentiation, differentiated education, profile education, senior pupils.*

### **Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.**

Будь-яке суспільство має декілька констант, на які спирається як на необхідні складові свого суспільного розвитку. Однією з них, безперечно, можна вважати систему освіти, оскільки саме вона виступає фундаментом у формуванні громадянина та вихованні всебічно розвиненої особистості, здатної відповідати на виклики плину сучасного мінливого життя. Тож не дивно, що створення міцної, фахової й такої, що відповідає всім вимогам сьогоднішнього дня, системи освіти є актуальним і важливим завданням держави.

Однією з найскладніших проблем, що постають перед старшокласниками, – вибір майбутньої професії, розв’язання якої є важливим кроком як для підлітка, так і для батьків та вчителів, адже від правильного вибору професії залежить успіх людини в житті, її самореалізація. Сьогодні змінилися завдання, які висуваються перед школою та вчителями. Вітчизняна модель освіти, яка була спрямована лише на передачу майбутньому спеціалісту необхідних знань, умінь і навичок, утратила свою перспективність, на зміну їй прийшла нова, що акцентує увагу не на знаннях майбутнього спеціаліста, а на його людських та особистісних якостях, які постають водночас і як ціль, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності. Саме тому важливим є вивчення історичного досвіду розвитку та впровадження диференціації змісту освіти у старшій школі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор.**

Дослідженню диференціації змісту освіти старшокласників присвячені роботи багатьох науковців, зокрема: Г. Авчіннікової, М. Войцеховського, Л. Березівської, О. Бугайова, Г. Васьківської, С. Гончаренко, С. Дятленко, В. Заболотного, С. Закірової, П. Замаскіної, О. Корсакової, В. Кизенко, Л. Липової, С. Логачевської, Н. Ничкало, О. Пасічник, Н. Побірченко, М. Піддячого, Г. Селевко, І. Сотніченко та ін.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Формулювання цілей статті (постановка завдання).**

Мета статті полягає у відображенні та аналізі процесів диференціації в змісті освіти старшокласників у період з 2000-х років ХХ століття й по сьогодні.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.**

Диференціація змісту освіти старшокласників впливає як із потреб держави у становленні майбутніх фахівців, так і з цілей, мотивів, задатків і запитів особистості. Для майбутньої реалізації випускників у житті диференціація змісту освіти в старшій школі відіграє ключову роль.

Поняття «диференціація» походить з латини й означає поділ, відмінність, розшарування, розчленування цілого на різні частини, форми, ступені [8, с. 56].

Диференційована освіта – це така організація освітнього процесу, при якій створюються умови, які дають змогу кожному учневі розкрити свої потенційні навчальні можливості. Освіта, у ході якої усім дітям ставлять однакові вимоги, нехтує індивідуальними особливостями дітей [1, с. 15–16].

Під диференціацією освіти ми розуміємо умову функціонування освітніх систем. Диференціацію змісту освіти варто розглядати як характерну ознаку освітнього процесу. Диференціація змісту освіти є засобом втілення індивідуалізації і означає перехід дитини на власні план та програму розвитку. Вона дає можливість кожному учневі визначитись у власних інтересах і нахилах, робить процес навчання більш комфортним, адаптуючи його до індивідуальних особливостей і потреб школярів, дає змогу їм успішно засвоювати зміст освіти, необхідний для повноцінної життєдіяльності та самореалізації в суспільстві [3, с. 31].

Мета диференціації змісту освіти полягає в забезпеченні рівних можливостей для доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки; гарантуванні неперервної освіти впродовж усього життя; вихованні особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства [9].

Основними завданнями диференціації змісту освіти є: створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки; виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією; формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофільному рівні, спрямування підлітків щодо майбутньої професійної діяльності; забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю [9].

За рівнем організації виокремлюють такі види диференціації змісту освіти у старшій школі: регіональну – за типом шкіл (спецшколи, гімназії, ліцеї, коледжі, приватні школи, школи-комплекси); внутрішньошкільну (рівні, профілі, відділення, поглиблення, потоки); за паралелями (групи і класи різних рівнів: гімназичні, класи компенсуючого навчання тощо); міжкласну (факультативи, звідні, різновікові групи); внутрішньокласну (групи у складі класу) [11, с. 78–79].

Реалізація особистісно-зорієнтованої парадигми освіти зумовила активізацію проблеми диференціації змісту освіти у старшій школі, незважаючи на те, що її історія налічує багато років свого практичного втілення.

Основними нормативними документами, що регламентують реформування освіти в Україні, законодавчо закріплено нові підходи до організації освіти у старшій школі. У Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» (1993 р.); Законах України «Про освіту» (1991 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.); Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001 р.); Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.); Концепції профільного навчання у старшій школі (2003 р.), Галузевій Програмі впровадження профільного навчання на 2008-2010 роки (2008 р.) визначено основні стратегічні завдання реформування системи освіти та сфери загальної середньої освіти, визнано організацію профільного навчання актуальним і своєчасним шляхом розбудови вітчизняної старшої школи [4, с. 63].

У 2003 році у системі шкільної освіти відбулось важливе перетворення: затверджено «Концепцію профільного навчання у старшій школі», яка формується під знаком гуманітаризації, пріоритету і свободи особистості. Її було розроблено Інститутом педагогіки НАПН України та затверджено рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.2003 року №10/12-2 [7].

У 2003–2004 роках диференціація змісту освіти у старшій школі була введена лише в тих закладах освіти, де є готовність до цього: належна технічно-матеріальна база, володіння педагогами певними технологіями навчання, програмно-методичне забезпечення, мотивація учнів. Почали застосовуватися різноманітні форми організації диференціації змісту освіти у старшій школі: внутрішні – профільні класи в загальноосвітніх закладах освіти; профільні групи в багатoproфільних загальноосвітніх закладах освіти; профільні навчання за індивідуальними навчальними планами й програмами; динамічні профільні групи (у тому числі різновікові); зовнішні – міжшкільні профільні групи; профільні школи інтернатного типу; опорні школи; навчально-виховні комплекси; міжшкільні навчально-виробничі комбінати; загальноосвітні заклади освіти на базі закладів вищої освіти. Також впроваджуються різнорівневі вимоги до знань та умінь старшокласників відповідно до їхніх освітніх потреб, що зумовлені орієнтацією на майбутню професію [7, с. 73–74].

За часи свого незалежного існування Україна пережила безліч реформ, до яких також належать і реформи в системі освіти держави. Кожен політичний режим, що утверджувався в Україні, прагнув вести власну лінію в галузі освіти. Найбільш яскравим прикладом таких

реформ є поступове повернення В. Кременем (п'ятий міністр освіти України) тестів замість вступних іспитів до закладів вищої освіти.

Отже, у 2003 р. перші чотири заклади вищої освіти почали зараховувати результати тестування при вступі; у 2004 р. таких закладів вищої освіти було вже понад 30 [5].

За часи роботи С. Ніколаєнка (шостий міністр освіти України) у 2005 р. утворено Український центр оцінювання якості освіти, а результати першого зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) у 2006 р. з української мови, математики та історії України за власним бажанням абітурієнт міг використати під час вступу до закладу вищої освіти.

З 2008 р. за час керівництва І. Вакарчука (сьомий міністр освіти України) проходження ЗНО стало обов'язковою умовою для вступу до закладу вищої освіти.

Тобто п'ять із десяти міністрів освіти незалежної України ініціативу запровадження системи тестування тією чи іншою мірою відносили до інновацій у диференціації змісту освіти у старшій школі. Адже абітурієнт може самостійно обирати предмети для складання ЗНО, що потрібні йому для вступу в той чи інший заклад вищої освіти на обрану спеціальність. Випускники шкіл можуть заздалегідь зробити свій вибір і в такий спосіб посилити акцент у навчанні на певних потрібних їм предметах, тести з яких вони мають скласти.

Не менш активною і такою ж показовою є діяльність очільників Міністерства освіти в бажанні запровадити профільну школу. Зокрема, першим про профільну освіту у старших класах школи заговорив четвертий міністр освіти В. Зайчук. У 1999 р. прийнято закон про загальну середню освіту, за яким із 2001 р. вводиться 12-річне навчання в школі. За цим законом 10–12 класи визнаються саме профільною школою [5].

У 2003 р. при В. Кремені на виконання Закону України «Про загальну середню освіту» і Постанови Кабінету Міністрів України від 2000 р. «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» міністерством була розроблена Концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі. У документі, зокрема, вперше зазначалося, що «профіль навчання – це спосіб організації диференційованої освіти, який передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів... Навчальний профіль визначається як добором предметів, так і їх змістом... Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором. Зміст профільних предметів реалізується за рахунок варіативної та інваріантної складових змісту загальної середньої освіти...» [5].

У 2009 р. міністр освіти І. Вакарчук затвердив нову редакцію Концепції профільного навчання. Як проголошувалося в документі, профільна старша школа «створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширює можливості учня у виборі власної освітньої траєкторії».

У 2013 р., як зазначено вже в наказі міністра Д. Табачника (восьмий міністр освіти України), з гучною метою модернізації змісту загальної середньої освіти було знову затверджено «Концепцію профільного навчання у старшій школі». У «новій» Концепції зазначено: «У документах закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі. Вона реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання та дає змогу створити найоптимальніші умови для професійного самовизначення та подальшої самореалізації учнівської молоді».

Не стала відставати від своїх попередників і десятий міністр освіти незалежної України – Л. Гриневич. За її міністерську каденцію знову проголошено важливість і необхідність запровадження профільної школи. Черговий крок на цьому шляху зроблено 16 січня 2017 р.,

коли Міністерство освіти і науки України запропонувало для громадського обговорення проект типового навчального плану для 10–11 класів.

«Нові» пропозиції Міністерством освіти і науки України анонсуються як перший крок до змін у межах масштабнішої реформи «Нова українська школа» і створення профільної старшої школи.

Щодо термінів реформування старшої школи МОН зазначає, що представлений документ – це лише проект, який пропонується на розгляд громадськості. «Проект типового навчального плану для 10–11 класів» має набрати чинності в 2018–2019 навчальному році. Графік запровадження цієї реформи передбачає, що фундаментальні зміни в старшій школі почнуть діяти лише з 2027 р.

Пропонований Міністерством освіти для громадського обговорення варіант змін містить чотири основні нововведення [5].

Першою з них виступає скорочення кількості обов'язкових предметів (інваріантної складової) – з 22 навчальних предметів до 9. Це дає можливість школі визначити свій профіль і поглиблено викладати обрані предмети. Сьогодні на вивчення 22 обов'язкових предметів старшокласник витрачає близько 30 год на тиждень при максимально допустимому навантаженні у 33 год на тиждень. Відповідно до запропонованих нових навчальних планів на обов'язкові дисципліни у 10-му класі відведено 20,5 год, а в 11-му – 18,5 год на тиждень.

В основу другої новації буде покладено те, що старша школа має стати профільною. Тобто пропонується позбутися такого явища як «універсальний профіль»... Проект оновленого типового навчального плану передбачає, що школа повинна обов'язково обрати 2-3 предмети з циклу «профільних», а також доповнити їх дисциплінами з циклу «вибірково-обов'язкових» предметів (не менше двох).

Як зазначає Л. Гриневич: «У старших класах дитина все одно обирає свій профіль. Вона витрачає час на курси й репетиторів, пропускаючи інші предмети, замість того, щоб у школі вивчати профільні дисципліни на необхідному рівні» [5].

Ситуацію з профільною школою так пояснює експерт освітнього напрямку в аналітичному центрі «Cedos» І. Когут: «Дев'ять базових загальноосвітніх дисциплін за новим навчальним планом вивчатимуть в усіх школах, однак залежно від того, який профіль вибере школа, буде можливість розкрити один із цих узагальнених предметів. Наприклад, на природознавчих профілях не буде узагальненого предмета природознавство» [5]. На думку експерта, це не означає, що школа вибиратиме профіль раз і назавжди, скоріше, це відбуватиметься щороку або ж для кожного класу чи кількох класів. Профіль обиратиметься з урахуванням того, що може запропонувати школа, виходячи з наявних викладачів, можливостей, бажання дітей, батьків тощо.

Третя новація полягатиме в можливості створювати для шкіл власні «спецкурси» для поглиблення профільного навчання. Тобто йдеться про викладання вузьких спеціалізованих дисциплін, які є близькими до профілю, що обирає школа. Як пояснюють у Міністерстві освіти, тематика й зміст спеціальних курсів може розроблятися вчителями з наступним їх погодженням у встановленому порядку. Навчальний заклад може також обирати відповідний спецкурс із уже розроблених і рекомендованих МОН України.

Л. Мандзій, директор Департаменту освіти й науки Львівської облдержадміністрації, пояснює, що тепер за новими навчальними планами має «вивільнитися» стільки дисциплін, що школи самі зможуть пропонувати спецкурси для поглибленого профільного навчання. Це й буде варіативна складова навчальної програми. На вивчення профільних предметів

і спецкурсів передбачено 11 годин на тиждень в 10-му класі і 13 – в 11-му. Ще 3,5 години відводиться на факультативні заняття, які не пов'язані з основним профілем навчання. Наприклад, гуманітарії зможуть додатково вивчати алгебру, а учні технічного ліцею – ще одну іноземну мову.

Наступне нововведення полягатиме в появі інтегрованих навчальних предметів «Література», «Історія», «Людина і суспільство», «Математика». У МОН своє рішення обґрунтовують тим, що у старшій школі дитина має обов'язково отримати цілісну картину світу.

На користь своєї позиції міністр Л. Гриневич навела приклади з досвіду фінської школи, яку вважають однією з найкращих систем середньої освіти у Європі. «Фінська школа, коли викладає матеріал, вона викладає його інтегрованими предметами, тобто немає специфічного поділу на багато предметів, як у нас звикли. Якщо ви гуманітарій, поглиблено вивчаєте цілу палітру гуманітарних предметів, то тоді ви можете отримати загальний інтегрований курс фізики, хімії і біології. У нас, на жаль, цього підходу не розуміють, він є цілком новий», – наголосила пані міністр [5].

Для сучасного етапу розвитку освіти характерним є поєднання технології індивідуалізованого та диференційованого навчання в педагогічній системі навчання учнів та розроблення педагогічних засад цього процесу.

На сьогодні профілізація старшої школи є домінуючим напрямом функціонування школи, у структурі якої виділяється допрофільна підготовка з метою сприяння у виборі ними напряму подальшого профільного навчання [10].

Формою реалізації допрофільної підготовки є введення курсів за вибором і диференціація змісту освіти. До того ж зміст допрофільної підготовки повинен містити не тільки перелік спеціальних курсів або факультативів, а й інформаційну, консультативну роботу, психолого-педагогічну діагностику, тобто аналог профорієнтаційної роботи в старших класах, що забезпечує «поле широкої діяльності» [2, с. 38].

Сьогодні в окремих школах України впроваджується поглиблене вивчення предметів, допрофільна підготовка учнів. Допрофільне навчання в основній школі проводиться у 8–9 класах. Ефективність допрофільного навчання вимагає налагодження дієвої діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, профконсультативної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів і якостей учнів для створення однорідних за підготовленістю та інтересами мікроколективів (класів, груп) [2, с. 38].

Як приклад, у 8-му класі допрофільна підготовка полягає у визначенні індивідуальних особливостей інтелектуального та особистісного розвитку, виявленні шкільної дезадаптації, причин неуспішного навчання, допомозі в оцінці своїх здібностей і нахилів, у формуванні адекватної самооцінки, пізнавальних інтересів і мотивів пізнання, сприянні створенню доброзичливого клімату в учнівському колективі.

У 9-му класі – полягає в розвитку схильностей як умови подальшого розвитку здібностей, становленні профільних намірів та поглибленні профорієнтації учнів, допомозі в самовизначенні. Великого значення набуває реалізація прикладної спрямованості шкільних предметів, різноманітне вивчення різноманітних курсів, організація самостійної роботи учнів відповідно до їхніх індивідуальних нахилів

Форми її реалізації – введення курсів за вибором, факультативів, консультацій, гуртків, поглибленого вивчення окремих предметів (біології, хімії, математики, української мови та літератури, англійської мови). Також доцільно залучати обдарованих учнів до предметних олімпіад.

У 10-му класі метою профільного навчання є створення умов для виховання особистості з розвиненою самосвідомістю, супровід адаптаційного періоду старшокласників при формуванні 10-х класів, оскільки в цей період спостерігаються індивідуальні шляхи адаптації кожного учня до обраного профілю навчання. У другому півріччі деякі учні можуть змінити профіль.

В 11-му класі на перший план виходить визначення рівня сформованості життєвих та професійних планів, виявлення діапазону професійних інтересів, сприяння свідомому вибору учнями сфери майбутньої професійної діяльності, психологічна підтримка учнів у період підготовки та проходження зовнішнього незалежного оцінювання [2, с. 38].

### **Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у заданому напрямі.**

Отже, диференціація змісту освіти учнів старшої школи передбачає організацію освітнього процесу, за якої створюються умови, що дають змогу кожному учневі розкрити всі свої потенціальні навчальні можливості. Упровадження профільного навчання сприяє забезпеченню рівного доступу до якісної освіти, створенню умов вільного вибору в побудові освітньої траєкторії учнів старшої школи незалежно від умов освітнього середовища.

### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Васьківська Г., Кизенко В. Теоретико-методичні засади диференціації навчання в сучасній школі. *Рідна школа*. 2011. №6 (червень). С. 15–20.
2. Заболотний В. Ф., Саркісян О. А. Впровадження профільного навчання у старшій школі – актуальне питання сьогодення. *Фізико-математична освіта (ФМО)*. 2016. Вип. 4 (10). С. 37–40.
3. Загородня А. А. Диференціація змісту навчання у старшій школі: історико-аналітичний аспект. *Молодь і ринок*. 2018. Вип. № 3 (158). С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.128884>.
4. Загородня А. А. Особливості диференціації змісту навчання у старшій школі. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 23 березня 2017 р. Київ, 2017*. С. 62–64.
5. Закірова С. Профільна шкільна освіта в Україні: «правильна реформа» чи «цілковита зрада»? URL: [http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=2834:profilna-shkilna-osvita-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350](http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2834:profilna-shkilna-osvita-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350).
6. Кизенко В. І. З вітчизняного досвіду організації профільного навчання в старшій школі. *Підручник для директора*. 2003. № 11–12. С. 61–74.
7. Концепція профільного навчання. URL: <http://www.uazakon.com/document/fpart86/idx86618.htm>.
8. Липова Л., Войцеховський М., Замаскіна П. Диференціація як провідний принцип допрофільної підготовки учнів основної школи. *Рідна школа*. 2011. № 1–2. С. 56–60.
9. НМЦ Профільного навчання Науково-методичного центру профільного навчання Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка URL: [https://sites.google.com/site/smcprofil/materials/for\\_organizers/material\\_1](https://sites.google.com/site/smcprofil/materials/for_organizers/material_1).
10. Організація профільного навчання. *Довідник вчителя фізичної культури в запитаннях та відповідях*. Харків: Веста: «Ранок», 2007. С. 180.
11. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учеб. пособ. Москва: Народ. образование, 1998. 56 с.